

Weerwerk

Sociaal-economische aspecten van het PvdA-verkiezingsprogramma

DRS. J. M. DEN UYL — J. C. KOMBRINK

Inleiding

De verkenningen van het CPB geven aan dat zonder nader beleid de werkloosheid de komende jaren in een snel tempo zal blijven toenemen, de inkomens van de meeste Nederlanders door vooral de stijging van belastingen en premies flink zullen dalen en de groei van het nationaal inkomen op een laag niveau van gemiddeld 1% zal liggen. Het is een beeld waarmee niet te leven valt. Het beleid zal moeten worden ingesteld op het bereiken van betere resultaten. Een groei van 1% is ontoereikend voor handhaving van een redelijk inkomensniveau in een situatie dat de (beroeps)bevolking toeneemt. Zo'n groei is evenzeer onvoldoende om een stijging van de werkloosheid te voorkomen. Omgekeerd zal een hogere groei dan in de centrale projectie van het CPB ligt besloten, alleen tot de mogelijkheden behoren wanneer daartoe een grote krachtsinspanning wordt geleverd. Via een krachtig investeringsbeleid zal de productie op een hoger niveau moeten worden gebracht. De PvdA probeert in haar verkiezingsprogramma de lijnen uit te zetten, waarlangs zo'n beleid kan worden verwezenlijkt.

Economische groei

De PvdA kiest in *Weerwerk* voor een groeitaakstelling van 2,25% van het nationaal inkomen gemiddeld per jaar. Uiteraard wordt de realiseerbaarheid daarvan in onze open economie voor een groot deel door buitenlandse factoren bepaald. Die factoren komen evenwel reeds tot uitdrukking in de centrale projectie van het CPB. Vallen de ontwikkelingen op met name het gebied van de wereldhandel tegen, dan vermindert daardoor ook de mogelijkheid de groei-taakstelling uit *Weerwerk* te realiseren, tenzij besloten zou kunnen worden tot een nog grotere inspanning dan daarin reeds is verwerkt.

De extra bijdrage aan de groei die met de in het programma weergegeven maatregelen kan worden bereikt, kan worden geraamd op 1 à 1,5% gemiddeld per jaar. In die orde van grootte moet het zeker mogelijk zijn tegen het internationale getij in een binnenlandse bijdrage aan de groei te leveren. Daartoe is een actieve rol van de overheid onontbeerlijk, waarbij een zwaar accent zal moeten worden gelegd op „gericht” beleid. Met de WRR zijn wij van mening dat de effectiviteit daarvan naar verhouding groter is dan van globaal beleid. Een belangrijk aangrijpingspunt voor dat gerichte beleid is dat de overheid in staat is een aantal belangrijke maatschappelijke behoeften in effectieve vraag om te zetten. Dat geldt met name op het terrein van de bouwnijverheid en dat van milieubeleid en energiebesparing. De investeringen in deze sectoren zullen een directe impuls moeten krijgen van f. 8 mrd. in 1985. De positieve multipliereffecten die daarvan uitgaan kunnen aanzienlijk zijn. Daarnaast is het mogelijk de export aanzienlijk te stimuleren door introductie van nieuwe kredietvormen, waarvan sommige andere landen reeds gebruik maken. Met behulp van f. 500 mln. aan kredieten kan een impuls worden bereikt van f. 1,5 à f 2 mrd. Daarnaast zijn voor de extra groei van belang: het monetaire beleid, de inkomensontwikkeling en de structurele ontwikke-

ling van het begrotingstekort en de wijze waarop de daardoor vrijgemaakte ruimte wordt benut. Wij komen daar nog uitvoerig op terug.

De effecten van globaal beleid zijn vergeleken daarbij veel onzekerder vanwege de situatie die onze industrie op haar (export)markten aantreft. Een beleid gericht op arbeidskostenmatiging (dat naast het gerichte beleid evenzeer in de opstelling van *Weerwerk* is verwerkt) is vooral uit een defensief oogpunt van belang: een verslechtering van de concurrentiepositie moet worden voorkomen en de uitstoot van arbeid moet niet door een stijging van de arbeidskosten extra worden bevorderd. Maar het is de vraag of er in offensieve zin veel resultaten van mogen worden verwacht.

Uitbreiding van werkgelegenheid in de industrie lijkt echter ook bij gericht beleid weinig waarschijnlijk. Niettemin kent de PvdA aan instandhouding en een selectieve verdere ontwikkeling van de industriële produktiemogelijkheden een belangrijke rol toe. Daarvan hangt immers in belangrijke mate de toekomstige ontwikkeling van de betalingsbalans af. En daarmee de mogelijkheid ook in de verdere toekomst goederen die door de Nederlandse consument worden gewenst in voldoende mate te kunnen blijven invoeren. Aandacht voor de industrie is tevens van belang om te voorkomen dat het aantal arbeidsplaatsen in die sector al te sterk zal dalen. Maar behoedzaamheid is geboden ten aanzien van een al te gemakkelijke koppeling van productie- en werkgelegenheidseffecten.

Daarmee is aangegeven dat de PvdA meent, dat in het groei- en werkgelegenheidsbeleid niet op één enkel scenario kan en mag worden gemikt. Het falen van het beleid zou dan reeds op voorhand met vrij grote zekerheid vaststaan. Er is een veelsporig beleid noodzakelijk. De industrie en de commerciële dienstverlening spelen daarin een belangrijke rol, maar evenzeer de bouwnijverheid en de niet-commerciële dienstverlening. Dat komt ook tot uitdrukking in de invulling die de PvdA heeft gegeven aan haar werkgelegenheidstaakstelling.

Wat betreft de aard van de groei moet ervoor worden gewaakt dat het groei- en facettenbeleid elkaar niet bijten. Dat behoeft niet noodzakelijkerwijs het geval te zijn. Gewaakt moet worden tegen zodanige groei-doelstellingen dat het energieverbruik weer in snel tempo zou gaan toenemen. De PvdA wil op termijn dat verbruik stabiliseren. Om die reden zou een veel hoger groeitempo dan als taakstelling is gekozen (als dat al gerealiseerd zou kunnen worden) onwenselijk zijn. De groei zal wel degelijk selectief moeten zijn. Gelet op de kwetsbaarheid van onze economie en de toekomstige ontwikkeling van onze energiebalans zal het beleid gericht moeten zijn op een vermindering van de energie-intensiteit. Een zwaarder accent op b.v. de bulkchemie is derhalve uit den boze. Een groot deel van de investeringsruimte zal integendeel vrij moeten worden gemaakt voor investeringen die leiden tot een beperking van het energieverbruik. Dat geldt zowel voor de industrie (met name warmte-krachtkoppeling biedt interessante perspectieven) als voor de particuliere huishoudens en het vervoer.

De overheid heeft een aantal instrumenten ter beschikking om investeringen in deze richting af te dwingen. Naast ge-

bruikmaking van het prijsmechanisme moet in veel grotere mate worden gewerkt met directe normen. Wanneer op basis daarvan de planmatigheid van het handelen van de overheid toeneemt, kan ook de eigen industrie meer en beter anticiperen op nieuwe te verwachten produktiestromen. De thuismarkt die op die manier wordt gecreëerd kan goed dienen als basis voor vergroting van de export. Zo snel mogelijk zal daarom met name op energiegebied een eerste vorm van een sectorplan tot stand kunnen en moeten worden gebracht. Op milieugebied gelden soortgelijke overwegingen en mogelijkheden.

Daarmee is reeds, bij wijze van voorbeeld, aangegeven dat de overheid wel degelijk mogelijkheden heeft de groei in de gewenste maatschappelijke richting te sturen. Het begrip sturing mag niet in zwart-wit-termen worden gebruikt. Het veronderstelt dat de overheid over voldoende informatie en deskundigheid beschikt om voorschriften te kunnen geven, om de juiste faciliteiten ter beschikking te kunnen stellen, om met het bedrijfsleven te kunnen overleggen en om indicatieve plannen met kennis van zaken te kunnen formuleren. Dat is een geleidelijk proces. Van doorslaggevende betekenis is dat wettelijk afdoende geregeld is dat de overheid de vereiste informatie verkrijgt. Het kan niet de bedoeling zijn ons te verliezen in theoretische planconstructies die in de werkelijkheid niet zouden functioneren. De aangrijpingspunten om tot een meer planmatig handelen te komen (zó dat dit ook in het belang van het bedrijfsleven zelf is) moeten worden gevonden in de praktische situatie in elk van de bedrijfssectoren zelf. Dat vergt een regelmatige verkenning van de mogelijkheden die zich voordoen. Vaste criteria, anders dan in algemene zin uit het facettenbeleid voortvloeiend, zijn daarvoor niet op voorhand te geven. Het zal immers vaak voorkomen dat de „score” van bedrijven en bedrijfstakken ten aanzien van een meervoudige beleidsdoelstelling (energie, milieu, werkgelegenheid, exportbelang e.d.) tegenstrijdig uitvalt. Er moeten duidelijke overlegprocedures komen, waaraan overheid, werkgevers en werknemers zich onderwerpen.

Voor een doelmatig economisch beleid is het van belang daarbij onderscheid te maken tussen de diverse niveaus waarop de besluitvorming zich feitelijk voltrekt:

- nationaal: het macrobeleid;
- per bedrijfstak of sub-bedrijfstak: het microbeleid;
- per onderneming: het functionele beleid;
- per regio: de regionale differentiatie van de vorige beleidsvormen.

Het sturend beleid voltrekt zich op alle genoemde niveaus. Om succes te hebben dient de samenhang duidelijk te zijn en dienen de beleidsvorming en -uitvoering zich zoveel mogelijk af te spelen op het laagst mogelijke niveau. Hoe lager het niveau, hoe specifiek het beleid kan zijn. In het algemeen ziet de Partij van de Arbeid veel meer mogelijkheden voor dit specifiek gerichte beleid dan nu worden benut. Sterker nog, zij ziet in het zogenaamde generieke en globale stimuleringsbeleid dat thans overheerst, vaak een ondoelmatige manier van gemeenschapsgelden besteden, omdat deze dan ten onrechte worden gebruikt ter oplossing van specifieke problemen op microniveau.

Weerwerk geeft een beeld van het instrumentarium en de besluitvormingsprocedures, die de PvdA noodzakelijk acht in dit verband. Op microniveau gaat het vooral om versterking van de factor arbeid door o.a. het versterken van de positie van ondernemingsraden, herziening van de samenstelling van de Raad van Commissarissen en het scheppen van een wettelijke regeling voor arbeidsplaatsenovereenkomsten. Op macroniveau meent de PvdA dat moet worden getracht meer greep en inzicht te krijgen op de kapitaalstromen, o.a. door de invoering van beleggingsvoorschriften en door een krachtig overheidsbankwezen. Daarnaast dient de jaarverslaggeving grondig te worden herzien. Tevens kunnen belangrijke effecten uitgaan van een goed werkende vermogensaanwasdeling. Daarmee is slechts een greep gedaan uit de veelheid van maatregelen die in *Weerwerk* worden aangegeven.

De PvdA meent dat het WRR-rapport over de *Plaats en*

toekomst van de Nederlandse industrie een goede analyse van de situatie geeft. Ze steunt de toepassing van zowel globaal als gericht beleid om de problemen aan te pakken, met een sterk accent op het laatste. De institutionele aanpak die de WRR voorstaat stuit echter op bezwaar. Het is geen juiste veronderstelling dat colleges van deskundigen met voorbijgaan van de directe belanghebbenden beleid zouden kunnen voeren. Deze aanpak komt al vrij snel in strijd met democratische eisen.

Wij menen dat de inhoudelijke aanbevelingen verder dienen te worden uitgewerkt en dat de na te streven industriële vernieuwing moet worden ingepast in een breder geïntegreerd werkgelegenheidsscenario. Dat het WRR-rapport zich richt op de analyse van de industriële problematiek mag niet het misverstand oproepen dat de uitsluitende toepassing van een industriescenario ons afdoende uit de problemen zou kunnen helpen. En in de mate dat dit scenario wel moet worden gevolgd zijn krachtiger instrumenten nodig dan in het WRR-rapport worden beschreven.

Illusies zijn daarbij echter niet op hun plaats. Het zal tijd kosten nieuwe instrumenten te ontwikkelen. In de eerste jaren kunnen daarvan nog geen grote effecten worden verwacht. Het werkgelegenheidsplan van de PvdA is om die reden als zodanig niet op het nodig geachte nieuwe instrumentarium gebaseerd, hozeer dat voor een effectieve aanpak op de middellange termijn ook vereist is.

Verdeling van de groei

Ter wille van de noodzakelijke en gewenste aanpak van werkloosheidsbestrijding zal volgens de PvdA een beperkte verdere groei van de collectieve sector nodig zijn. Een flink deel van deze groei zal overigens door het gerichte beleid de marktsector ten goede komen, via de eerder genoemde activiteiten m.b.t. de bouwnijverheid, energiebesparing en exportstimulering. Een ander deel van de groei van de collectieve sector dient het werkgelegenheidsbelang door middel van extra activiteiten in de kwartaire sector. Deze benaderingswijze neemt niet weg dat de ruimte daarvoor ook moet worden vergroot door een selectief bezuinigingsbeleid ten aanzien van bestaande taken.

De consequentie van een en ander is dat de particuliere inkomens reël zullen moeten dalen ten gevolge van maatregelen in de belasting- en premiesfeer. Daartoe is een vrij stringent inkomensbeleid nodig, dat er daadwerkelijk voor zorgt dat het noodzakelijke offer groot is naarmate het om grotere inkomens gaat. Dat is niet alleen een kwestie van globaal werkende maatregelen, maar vooral ook van specifieke, zoals in de sfeer van de thans bestaande aftrekposten en andere faciliteiten.

Voorkomen moet worden dat het winstbestanddeel in het overige inkomen gemiddeld genomen verder wordt aangestast. (Het overige inkomen bevat ook de rente en daaromtrent gelden geheel andere factoren en overwegingen. Daarom is de arbeidsinkomensquote een voor het beleid praktisch onhanteerbaar begrip.) De in *Weerwerk* betrokken eerste linie (een gelijkblijvend reël inkomen inclusief incidenteel, alvorens de collectieve claims aan het particuliere inkomen in rekening worden gebracht) beoogt mede de ontwikkeling van het overige inkomen ten goede te komen. Wij achten het wel nodig de totstandkoming van een goedwerkende vermogensaanwasdeling tot een onverbrekelijk onderdeel van het beleid te maken. Via die weg komt realisatie van overwinsten ook de werknemers ten goede. Evenzeer is er reden via selectieve maatregelen (zoals de vergroting van het staatsaandeel in de olie- en gaswinning) superwinsten af te romen zodat met dat geld het gerichte overheidsbeleid ten dele kan worden betaald. In het beleid dient derhalve niet alleen acht te worden geslagen op de gemiddelde rendementsontwikkeling, maar ook op die per sector. Die loopt zeer uiteen.

Niet vergeten mag worden dat de feitelijke ontwikkeling van het winstinkomen per sector niet alleen wordt bepaald door de loonkostenontwikkeling. De laatste jaren is de afzet- en afzetprijsontwikkeling een veel bepalender factor,

mede door het internationaal gevoerde restrictieve beleid. De uitwerking ervan kan niet door een steeds vergaander inkomensmatiging en bezuinigingsbeleid worden gecompenseerd, omdat daardoor de economische stagnatie zou worden vergroot en de neerwaartse spiraal zou worden versterkt. Inkomensontwikkeling en collectieve uitgaven laten immers de afzetontwikkeling niet onberoerd. Een beleid dat eenzijdig gericht is op algehele bestedingsbeperking (of deze tot gevolg heeft) leidt tot productiebeperking en dat vergroot weer de noodzaak van bestedingsbeperking. Wie deze weg volgt zal de beoogde verbetering van rendementen niet tot stand zien komen. Een te ver doorgeschoten en eenzijdig matigingsbeleid ten behoeve van de marktsector is bovendien onvoldoende en onjuist omdat daarmee onvoldoende recht wordt gedaan aan de noodzakelijke aanpassingen van onze economie wat betreft de industriële structuur.

De in *Weerwerk* neergelegde verdeling van de groei (niet los te zien van de totstandkoming ervan overigens) vergt de toepassing van een uitgebreid instrumentarium. Bedacht moet echter worden dat de kracht ervan vooral ook wordt bepaald door de wijze waarop een regering en de daarvan deel uitmakende partijen een appel weten te doen op medewerking aan het te voeren beleid. Kracht wordt tot stand gebracht door mobilisatie. Het is hier dat psychologische factoren voor het functioneren van de economie van uitermate groot belang zijn. Terecht heeft vooral Van der Zwan daarop meermalen gewezen.

Indien door externe oorzaken de groei-taakstelling die de PvdA kiest niet zou kunnen worden gerealiseerd dient dat niet te leiden tot een geringere inspanning op het gebied van de werkgelegenheid. Deze dient eerder te worden vergroot. Dat betekent dat de consequenties zullen moeten worden gedragen door de collectieve sector (door het selectieve bezuinigingsbeleid aan te scherpen) en door de particuliere inkomens. Hoe die consequenties er precies uitzien valt thans niet te schetsen. Dat hangt onder meer sterk af van de mate waarin de groei bij de taakstelling zou achterblijven en van de mate waarin daarbij sprake is van structurele of conjuncturele factoren. Het ligt voor de hand dat een Nederlandse regering zich niet zonder meer neerlegt bij inzinkingen die door het beleid van andere regeringen worden veroorzaakt. Integendeel, juist dan zijn internationale initiatieven nodig.

Werkgelegenheid

De indruk bestaat dat „de politiek” weinig aan het oplossen van de werkloosheid zou kunnen doen. De PvdA bestrijdt die indruk en de daarmee samenhangende moedeloosheid. Het is juist de taak van politieke partijen, zeker van progressieve, het ijzer in de goede richting te smeden: aan te geven wat er moet gebeuren en te werken aan de wilsvorming om de vereiste maatregelen te nemen om tot werkgelegenheidsherstel te komen. De afgelopen 3 jaar is juist ten onrechte het gebrek aan politieke mogelijkheden benadrukt.

Dat betekent niet dat „de politiek” almachtig is. Ook het overleg tussen b.v. werkgevers- en werknemersorganisaties is van vitaal belang. Maar tussen beide sferen bestaat een sterke wisselwerking en het beleid van een regering moet erop gericht zijn deze zo goed mogelijk vorm te geven en te benutten.

In het eerder genoemde meersporige werkgelegenheids-scenario kennen we een rol toe aan zowel de kwartaire sector als aan de industrie en de bouwnijverheid als het gaat om het scheppen van nieuwe arbeidsplaatsen. Daarnaast leggen we een sterke nadruk op de arbeidstijdverkorting. Het realiteitsgehalte van het voorgestelde werkgelegenheidsbeleid is vooral een kwestie van taakstelling voor de komende jaren. De taakstelling (335.000 à 350.000 mensen aan werk helpen) drukt uit wat nodig is en geeft de politieke wil aan om de daarvoor noodzakelijke offers aan de bevolking te vragen. Dat dient te gebeuren op basis van realistische uitgangspunten. De PvdA gaat uit van een stijging van de werkloosheid tot bijna 500.000 werklozen in 1985 bij ongewijzigd beleid. Wat betreft de andere grotere partijen bestaat daar-

omtrent op het moment van totstandkoming van deze bijdrage geen zekerheid. Wat betreft het CDA zelfs duidelijke twijfel. Een onderschatting met 80.000 betekent een overschatting van de financiële mogelijkheden met ruim f. 2 mrd. in 1985 en slaat derhalve reeds direct een grote bres in het te voeren werkgelegenheidsbeleid.

De PvdA meent dat de collectieve sector een grote rol heeft te vervullen. In de eerste plaats wat betreft de bouwnijverheid door middel van woningbouw en woningverbetering c.q. stadsvernieuwing. We stellen een in de tijd oplopende investeringsimpuls van f. 5 mrd. in 1985 voor. Daarbij moet worden bedacht dat de impuls bij ongewijzigd beleid zal dalen omdat het meerjarige bouwprogramma op een lager niveau ligt dan dat voor 1981 en de gesubsidieerde sector sterk zal teruglopen. De extra impuls die het CDA hier voorstelt bedraagt f. 3 mrd. Opvallend is dat het aantal arbeidsplaatsen dat beide partijen noemen elkaar niettemin niet sterk ontloopt. Daarnaast heeft het CDA verzuimd een aftrek toe te passen voor de bezuinigingen die het ter financiering voorstelt (o.a. het onwaarschijnlijke bedrag van f. 1 mrd. dat verdiend zou moeten worden door het achterblijven van de stichtingskostenontwikkeling bij de gemiddelde prijsstijging!).

In de tweede plaats wordt in *Weerwerk* voorgesteld een aantal activiteiten in de collectieve sector uit te breiden op basis van een selectieve prioriteitstelling. Dat kan 45.000 extra banen in 4 jaar opleveren, bovenop de 30.000 extra banen die het CPB bij ongewijzigd beleid verwacht. (Het CDA b.v. gaat nog steeds uit van 50.000 bij ongewijzigd beleid, de VVD van 60.000.) De toe te passen bezuinigingen op de collectieve uitgaven zijn zo gekozen dat ze geen werkgelegenheid kosten en in de paar gevallen dat dit wel zo is, is dat verlies in mindering gebracht. Opvallend is dat andere partijen in de collectieve sector geen extra inspanning willen leveren. Wij menen dat daardoor de kans van slagen van het te voeren werkgelegenheidsbeleid sterk zal verminderen, mede gelet op de aard van het nieuwe arbeidsaanbod.

Uiteraard komt ook de industrie in ons scenario voor. Het vloeit uit de in gang zijnde structurele economische ontwikkelingen voort dat het koesteren van illusies omtrent de mogelijkheden in deze sector volstrekt uit den boze is. In de stijging van de werkloosheid bij ongewijzigd beleid komt een vrij sterke uitstoot van arbeid tot uitdrukking. Volgens berekeningen met behulp van het Vintaf-model van het CPB zou die uitstoot hooguit door een jaarlijkse extra loonmatiging van ca. 3% kunnen worden gecompenseerd. En misschien is zelfs dat te weinig. Twijfel is gerechtvaardigd of de praktijk wel de uitkomsten oplevert die uit het model rollen. Het model abstraheert immers van o.a. het beleid van andere landen en van het effect op de guldenkoers. Wij menen dat ongeveer 60.000 banen kunnen worden „teruggewonnen” wanneer een loonmatiging tot een niveau van 0% inclusief incidenteel mede ten goede komt aan de marktsector, maar vooral wanneer een gerichte investeringsimpuls van voldoende grootte tot stand wordt gebracht. Deze impuls loopt in *Weerwerk* op tot f. 3 mrd. in 1985. Daarnaast wordt ruimte vrijgemaakt door a. de exportstimulering en b. de vermindering van het financieringsstekort (structureel met ongeveer 2 à 3% na de laatste *Weerwerk*-bijstellingen). Zouden we de veronderstellingen van Van de Zwan c.s. volgen, dan zou de impuls van f. 3 mrd. belangrijke multiplicatieve effecten kunnen hebben en zou het uiteindelijke extra bedrag aan investeringen belangrijk hoger uitkomen. In dat geval zou het aantal van 60.000 extra banen te laag zijn geraamd.

Andere partijen hebben niet dezelfde oogmerken inzake het te voeren gerichte beleid. De door hen berekende loonmatiging wijkt niet noemenswaard van die in *Weerwerk* af. Toch komen die partijen op belangrijk grotere aantallen extra banen. Het CDA bij voorbeeld op 100.000. Een onderbouwing wordt niet gegeven. Het CDA reserveert van de groei van het nationale inkomen 0,75% per jaar voor investeringen en rendementsverbetering. Dat is niet meer dan de reservering bij de PvdA. Gericht beleid komt nauwelijks aan de orde, zodat ook de multipliers minder sterk zullen werken.

De discrepantie met de werkgelegenheidsraming van de PvdA is derhalve erg groot.

Een beleid dat gericht wordt op herstel van de volledige werkgelegenheid zal onmogelijk kunnen bestaan uit alleen het scheppen van nieuwe, volledige arbeidsplaatsen. Daartoe ontbreken de reële mogelijkheden op korte termijn te sterk. Daarom moet arbeidstijdverkorting een essentieel onderdeel van het werkgelegenheidsscenario zijn. Die verkorting kan vorm krijgen door middel van het creëren van deeltijdbanen. Alle grotere partijen spreken daarover in hun plannen. De PvdA mikt op een aantal van ca. 75.000. Met behulp van de in te stellen quote-verplichting kan dat met name ook voor WAO-ers van belang zijn. Een overdreven taakstelling zal ook op dit gebied niet tot resultaat leiden. Een effectief instrumentarium om de creatie van deeltijdbanen af te dwingen ontbreekt immers op dit moment. Het zal tijd kosten die instrumenten in te voeren. Daarom zal het accent voorlopig moeten liggen in de (semi-)collectieve sector. Wat betreft de mogelijkheden moet dan gekeken worden naar de aantallen te vervullen vacatures en naar het aantal extra banen dat in die sector gerealiseerd zou moeten worden. Alleen de PvdA wil een aanzienlijk aantal extra banen scheppen. Toch meent het CDA in totaal evenveel deeltijdbanen te kunnen maken en D'66 en de VVD zelfs veel meer (resp. 350.000 en 200.000). Dat lijkt niet erg realistisch vooral omdat de andere grotere partijen sterk leunen op de mogelijkheden in de marktsector, zonder de instrumenten en het tijdstip van ter beschikking komen daarvan concreet aan te duiden.

De PvdA is de enige van de grotere partijen die daarnaast de arbeidstijdverkorting per dag tot uitdrukkelijk onderdeel van het werkgelegenheidsplan heeft gemaakt. Daarvoor is een reëel loonoffer voor iedereen van 1% per jaar geraamd. Volgens CPB-berekeningen ten behoeve van de SER is dat voldoende om 100.000 mensen extra aan het werk te helpen wanneer wordt uitgegaan van produktiehandhaving. Daarbij is door ons een veilige marge aangehouden voor de tijd die met doorvoering gemoeid zal zijn en voor het feit dat produktiehandhaving niet overal tot de mogelijkheden zal behoren, resp. voor de situatie dat er onvoldoende arbeidsaanbod is. Mochten we de mogelijkheden overschat hebben dan zal ook het reële loonoffer lager uitvallen en kan de vrijkomende ruimte in een andere richting worden benut. Overigens zal, waar dat reëel is, getracht moeten worden over te gaan tot bedrijfstijdverlenging. In dat geval kunnen de positieve effecten groter uitvallen.

Bezien we het totaal, dan mag gesteld worden dat de PvdA haar werkgelegenheidsscenario vrij concreet heeft onderbouwd. Daarbij realiseren we ons uiteraard dat er in de praktijk wijzigingen zullen kunnen optreden. Zo is niet expliciet rekening gehouden met de mogelijkheid van invoering van het zogenaamde investeringsloon. Leidt de nadere discussie over die gedachte tot realiseerbaarheid dan kan een andere opbouw van het werkgelegenheidsplan ontstaan zonder dat de totale taakstelling erdoor omver wordt geworpen.

De PvdA heeft uitdrukkelijk elementen als VUT en vacaturevervulling buiten beschouwing gelaten. Het CDA denkt alleen al daardoor 50.000 banen te kunnen realiseren. Maar de VUT loopt niet zo erg goed en zit wat betreft de overheid reeds in het ongewijzigde beleid, en het aantal vacatures is op dit moment nauwelijks groter dan het CDA denkt te vullen en zelfs kleiner dan wat de VVD op dit gebied mogelijk acht. Dat praatjes geen gaatjes vullen, geldt ook op dit gebied. Wanneer de PvdA de criteria van partijen als CDA, VVD en D'66 zou hebben gevolgd zou onze werkgelegenheidstaakstelling zeker 100.000 à 150.000 hoger gesteld kunnen worden. Anders gesteld, wanneer reële correcties worden aangebracht op de werkgelegenheidsplannen van CDA, VVD en D'66 dan blijven er van de door het CDA beloofde 295.000 volledige en gedeeltelijke arbeidsplaatsen niet veel meer over dan 150.000; van de door VVD genoemde 250.000 resteert er (mede door de gekozen nulgroei) helemaal niets; en van de 270.000 banen die D'66 biedt kan ten minste de helft worden doorgestreept. Wij zijn zo vrij te constateren

dat deze partijen een ontoereikend beeld geven van de vereiste krachtsinspanning en het papier te geduldig hebben laten zijn. De werkloosheid dreigt bij uitvoering van het beleid van deze partijen aanzienlijk verder toe te nemen.

Uiteraard kan het werkgelegenheidsbeleid niet alleen kwantitatief van aard zijn. Hoewel ten gevolge van de fors oplopende werkloosheid de kwalitatieve verschillen tussen vraag en aanbod wat meer naar de achtergrond zijn verdwenen, blijven ze een grote rol spelen. Ten dele is dat een produkt van de snelle technische ontwikkeling en van de vertraging waarmee het onderwijs en de beroepsinteresse van mensen daarop reageren. Een deel van die vertraging is onvermijdelijk. Daarnaast dreigen de schotjes tussen deelsectoren op de arbeidsmarkt in aantal en omvang toe te nemen. Dat is een gevaarlijke ontwikkeling, die ten dele wordt verborgen maar ook wordt versterkt door het kwantitatieve tekort aan arbeidsplaatsen. Groepen als jongeren, vrouwen, etnische minderheden voelen hun kwetsbaarheid op de arbeidsmarkt steeds meer, vooral wanneer geringe opleiding en medische problemen deze versterken. Bestrijding van die kwetsbaarheid vergt in de allereerste plaats een veel uitgebreider om- en bijscholingsinstrumentarium dan waarover nu wordt beschikt. In *Weerwerk* zijn de daarvoor noodzakelijke middelen uitgetrokken. Daarbij mikken we zowel op uitbreiding van de capaciteit als op de verbreding van het scholingsaanbod, gelet op de sterk gedifferentieerde behoeften.

Voorts moet zo snel mogelijk nieuwe wetgeving worden ingevoerd om het aanstellingsbeleid van werkgevers aan nieuwe eisen te kunnen laten voldoen. Bij hoge werkloosheid worden hun selectie-eisen alleen maar scherper, waardoor de kwetsbare groepen werkzoekenden nog meer in de knel komen. De reeds in discussie zijnde quote-verplichting dient snel te worden geëffectueerd, voor gehandicapten, maar ook voor andere kwetsbare categorieën. Nieuwe wetgeving zal zich ook moeten richten op de creatie van de deeltijdbanen. Ten dele zijn deze juist voor genoemde categorieën van belang. Daarin komt tot uitdrukking dat het kwalitatieve werkgelegenheidsbeleid staat of valt met de mate waarin en de wijze waarop het kwantitatieve beleid wordt gevoerd, zowel wat betreft de verdeling van arbeid als het scheppen van extra arbeidsplaatsen. Door ont koppeling kunnen geen goede resultaten worden bereikt. Overigens is ook een verplichte aan- en afmelding van vacatures een noodzakelijke wettelijke maatregel, in samenhang met een verbeterd functioneren van de gewestelijke arbeidsbureaus.

Bij dit alles valt de discussie over verruiming van de criteria voor passende arbeid in het niet. Deze is alleen toelaatbaar en effectief wanneer eerst nieuwe verplichtingen voor de werkgever zijn ingevoerd en wanneer ze verbonden wordt met een sterk verbeterd om- en bijscholingsbeleid.

Inkomenspolitiek

Het voeren van een actief werkgelegenheidsbeleid vergt de inzet van omvangrijke financiële middelen. Al is dat op zich ontoereikend, ten behoeve van dit doel is een stringent inkomensbeleid noodzakelijk. Tijdelijk zal een omzetting moeten plaatsvinden van consumptieve investeringsbestedingen. Dat moet zodanig gebeuren dat het risico van bestedingsuitval wordt vermeden en dat de negatieve effecten op de binnenlandse afzet niet gaan overheersen. Per saldo moet er winst worden geboekt, zodat er een duurzame versterking van ook de consumptieve mogelijkheden ontstaat.

Bij de gekozen groei-taakstelling en de gestelde beleidsdoelstellingen past een jaarlijkse inkomensontwikkeling waarbij de koopkracht van de minima in stand wordt gehouden en daarboven het reële inkomen oplopend met de inkomenshoogte daalt, met 4 à 5% bij een niveau van 4× modaal (bruto ruim f. 135.000). Het inkomensoffer van de modale werknemer is in dit inkomensbeeld ongeveer 1,5% per jaar (inclusief incidenteel 0,5%). Daarbij komt het reële loonoffer voor iedereen (in verband met arbeidstijdverkorting) van ongeveer 1% per jaar.

Essentieel is dat een groot deel van de gevraagde inkomensmatiging niet zonder meer via globaal werkende mechanismen aan de marktsector ten dele valt. Aan de effectiviteit van een dergelijk beleid moet grote twijfel bestaan. Daaruit vloeien ook veel van de thans bestaande weerstanden tegen inkomensmatiging voort. Begrijpelijkerwijs voelen mensen er weinig voor te vertrouwen op effecten die ze niet kunnen waarnemen en die overigens ook moeilijk aannemelijk zijn te maken. In het PvdA-scenario kan een groot deel van de te incasseren effecten directer zichtbaar worden gemaakt omdat daarin de collectieve sector en de bouwnijverheid een veel grotere rol spelen en het accent op het gerichte beleid ligt.

De weerstanden van nu tegen inkomensmatiging laten zich ook verklaren uit het feit dat deze onvoldoende integraal is en dat sommige bevolkingsgroepen via faciliteiten van de fiscus of van de werkgever (of van zich zelf als men werkgever is of een vrij beroep heeft) maar al te gemakkelijk aan de matiging lijken te kunnen ontsnappen. Het inkomensinstrumentarium moet daarom worden verbreed en versterkt. Naast het globale matigingsbeleid zijn veel meer selectieve ingrepen nodig op gebieden waar mensen nu terecht een groot verschil in mogelijkheden constateren (aftrekposten, auto en andere faciliteiten van de zaak, e.d.).

Tevens kan het stringente inkomensbeleid alleen met succes gerealiseerd worden wanneer het is ingebed in een breder beleid, dat gericht is op de totstandkoming van nieuwe hervormingen op sociaal-economisch en financieel gebied. Daarbij behoren onder meer zaken als VAD, Postbank, beleggingsvoorschiften, vergroting van zeggenschap en vergroting van het staatsaandeel in de gas- en oliewinning aan de orde te komen.

Het inkomensbeleid heeft alles te maken met het beroep dat op de solidariteit van actieven onderling en van actieven ten opzichte van niet-actieven moet worden gedaan. Dat beroep kan alleen effect hebben als de inhoud van het beleid er in zijn algemeenheid ook aan voldoet. Het heeft alleen resultaat als de inzet ervan — de instandhouding van de koppeling tussen inkomens en uitkeringen — op geloofwaardige wijze centraal wordt gesteld en wanneer niet lichtvaardig met allerlei ideetjes om die koppeling te ondergraven, wordt gespeeld. Voor de PvdA is deze koppeling, ook bij wijzigingen die stellig in het sociale-verzekeringstelsel zullen moeten worden aangebracht, een groot goed dat behouden moet blijven. Ook in het belang van degenen die nu zelf nog actief zijn.

Het inkomensbeleid, dat in *Weerwerk* wordt weergegeven, zal niet zonder de medewerking van de vakbeweging kunnen worden gerealiseerd. Het stellen van dictaten zal na relatief korte tijd averechts werken. De sturing en geleiding die op het gebied van de inkomens nodig zal zijn, zal slechts vorm kunnen krijgen wanneer doelstelling en uitwerking door de vakbeweging worden ondersteund. Het zal slechts lukken wanneer de verbreding van de functie van de vakbeweging op andere terreinen dan de loonvorming in de strikte zin van het woord een reële inhoud en betekenis zal kunnen krijgen. Het zal alleen tot resultaat leiden wanneer ondanks het noodzakelijke normatieve beleid de onderhandelingsfunctie van de vakbeweging in stand blijft en het inkomensbeleid niet zo strak wordt doorgevoerd dat van enige differentiatie binnen de te stellen normen geen sprake meer zou kunnen zijn. Alleen wanneer aan deze voorwaarden wordt voldaan zal de vakbeweging van haar kant in staat zijn steun te geven aan het te voeren normatieve inkomensbeleid.

Arbeidsverhoudingen

Daarmee is al aangegeven dat naar het oordeel van de PvdA de overheid niet afzijdig kan blijven bij de inkomensvorming, via onderhandelingen en anderszins. Integendeel, de rol van de overheid zal, in overleg met de partners, gezien de behoeften in de komende jaren duidelijker vorm moeten krijgen. Dat betekent, zoals reeds is aangegeven, een verbreding van het instrumentarium op meer dan het gebied van de inkomens alleen. Het is dan ook niet zozeer de vraag of er ruimte bestaat voor wijziging van het systeem van de

arbeidsverhoudingen, maar slechts welke wijzigingen nodig zijn.

In elk geval behoort daartoe een verdere uitbreiding van zeggenschap ten aanzien van de investeringsbeslissingen en van de controle op het bedrijfsgebeuren, dus ook ten aanzien van de aanwending van het bedrijfsresultaat. Via de VAD moeten de rechten op dat resultaat, wanneer het een te stellen norm te boven gaat, worden vergroot, c.q. moeten die rechten er komen. De medezeggenschapskwestie raakt alle niveaus van economische activiteit: micro, meso en macro. Uiteraard zal de vormgeving op elk van deze niveaus uiteenlopen. Ook zal aan het verschil tussen bedrijfstakken onderling recht moeten worden gedaan. Zeker is dat er op het terrein van de medezeggenschap nog voor jaren werk ligt. Ook voor de vakbeweging om meer precies vast te stellen aan welke patronen het de voorkeur geeft in het spanningsveld dat haar onderhandelingsfunctie oproept.

Economisch herstel zonder eigen en actieve rol van de organisaties van werkgevers zowel als werknemers zal niet mogelijk zijn. Daarvoor is de sfeer van de politieke besluitvorming niet machtig genoeg. Bovendien moet het resultaat van die besluitvorming in het concrete bedrijfsgebeuren werkbaar zijn en zal de informatie die ervoor nodig is uit het bedrijfsleven moeten worden aangeboord. Wie praat over sectoroverleg moet ook echt overleg bedoelen. Wie spreekt, zoals de PvdA doet, over een betere sturing en een meer planmatige aanpak, moet zich realiseren dat de onderbouwing daarvan voor de praktische uitvoerbaarheid essentieel is. Daarbij zal ook de rol van belangenorganisaties creatiever moeten worden. De overheid zal de mogelijkheid moeten bieden waardoor die creativiteit wordt losgemaakt. Wanneer deze organisaties slechts de eigen stoep zouden schoonvegen of de vrijheid van het eigen functioneren zouden willen veilig stellen door de rekening bij de overheid te leggen zouden zij niet bijdragen aan economisch herstel. Met name ook de werkgeversorganisaties zouden tot een wijziging in hun opstelling moeten komen en korte-termijnbelangen een minder dominerende rol moeten laten spelen.

Collectieve sector

Hierboven is reeds aangegeven dat de PvdA een beperkte verdere groei van de collectieve sector om economische redenen gewenst en nodig acht. Gewaakt moet worden tegen een dogmatisme dat het beslag van de collectieve sector op het nationale inkomen als maatstaf der dingen neemt, zonder acht te slaan op de economische functie die de uitgaven vervullen en zonder uitgavenstructuur in de beschouwingen te betrekken. De maatregelen die de PvdA voorstaat vergen evenwel dat op lopende uitgaven ook bezuinigingen worden uitgebracht. Het investeringskarakter van de uitgaven dient belangrijk te worden versterkt, aansluitend bij het voorgestane gerichte beleid. Er zal sprake moeten zijn van een selectief bezuinigingsbeleid. Negatieve werkgelegenheidseffecten moeten worden voorkomen. De inkomenseffecten zullen moeten worden ingepast in het te voeren inkomensbeleid. Het staat vast dat breed opgezette bezuinigingsoperaties daaraan geen recht doen. Bovendien dreigen die operaties het negatieve economische effect ervan in de thans bestaande situatie te miskennen. Hoezeer een kritische heroverwegingsprocedure van collectieve uitgaven ook van belang is, er is tijd voor nodig en er past ten aanzien van kwantitatieve taakstellingen een grote behoedzaamheid. Wat dat betreft doet de wijze waarop het kabinet-Van Agt deze procedure in werking heeft gezet het ergste vrezen.

Binnen de sfeer van de *rijksbegroting* worden in *Weerwerk* o.a. bezuinigingen aangegeven op het gebied van regelingen voor overheidspersoneel (passend in het inkomensbeleid), defensie, globale bedrijfssubsidies, wegebouw, niet naar behoefte benutte volkshuisvestingssubsidies, gezondheidszorg e.d. Daartegenover staan omvangrijke uitgavenvergrotingen voor woningbouw en stadsvernieuwing, gericht investeringsbeleid (o.m. energiebesparing en milieu), hulp aan de

de wereld, openbaar vervoer, arbeidsmarktbeleid en onderwijs.

In de sociale-verzekeringsector zullen de uitgaven blijven toenemen. Ten dele hangt dat samen met moeilijk te beheersen factoren als de vergrijzing van de bevolking, de gezinsverdunding e.d. Maar voor een groot deel is de uitgavenstijging, zoals verwerkt in het beeld bij ongewijzigd beleid, het gevolg van de sterk oplopende werkloosheid. Alleen een effectief werkgelegenheidsbeleid zal een beheersing van deze ontwikkeling mogelijk maken zonder dat de uitkeringsgerechtigden eenzijdig het slachtoffer worden van de economische verslechtering. In samenhang met het werkgelegenheidsbeleid kan de toestroom naar de WAO worden afgeremd door de eerder aangegeven maatregelen m.b.t. het wervingsbeleid van werkgevers en om- en bijscholing. Ook verbetering van arbeidsomstandigheden kan hier effect hebben. Een tijdige inschakeling van GMD's en meer persoonlijke begeleiding van de werknemer zijn in de totale strategie van groot belang. Voorts dient iedere arbeidsorganisatie een ziekteverzuimstrategie te ontwikkelen, gericht op analyse van verzuim-oorzaken en gebaseerd op een eigen werkgeversrisico. Overigens moet ook de gewenste aanpassing van de organisatie van de gezondheidszorg in het spel worden betrokken, omdat in de huidige wachttijden mede een oorzaak van verzuimduur helegen is.

Wanneer het tot nu toe te veel verwaarloosde volumebeleid op deze wijze inhoud wordt gegeven is daarmee het probleem nog niet opgelost. Ook anderszins zullen in het sociale-verzekeringstelsel wijzigingen moeten worden aangebracht. Dat is alleen al het geval omdat de extra uitgaven moeten worden opgevangen die ontstaan wanneer voor 1985 op grond van de desbetreffende Europese richtlijn op het gebied van uitkeringen en premieheffing gelijke rechten voor man en vrouw worden ingevoerd. Aan de verzelfstandiging die daarin besloten ligt zal in harmonie met de inkomensdraagkracht per leefeenheid inhoud moeten worden gegeven. Voor de uitwerking daarvan zijn verschillende varianten denkbaar, waarvan de uitwerking binnen de PvdA nog nader zal moeten worden getoetst. Daarenboven kunnen naar ons oordeel de solidariteitselementen in het sociale verzekeringsstelsel worden versterkt. De premiegrens volksverzekeringen wordt door ons binnen het te voeren inkomensbeleid ter discussie gesteld. Hetzelfde geldt voor een koppeling tussen premieheffing en loonsom. De al lang op stapel staande studie naar de heffingsgrondslag zal zo snel mogelijk moeten worden afgerond.

Ook zullen extra *belastingmaatregelen* nodig zijn. Aan *Weerwerk* ligt geen concreet belastingplan ten grondslag: a. omdat er geen meerjarig belastingplan van het kabinet is waartegen het zou kunnen worden afgezet en b. omdat de cumulatieve effecten van de in aanmerking komende belastingmaatregelen niet op voorhand precies zijn vast te stellen. Dat er evenwel, ter dekking van de beoogde vermindering van het financieringstekort en van de extra te honoreren claims, extra belastingmaatregelen nodig zullen zijn, staat vast.

Deze zullen vermoedelijk zowel in de sfeer van de directe als de indirecte belastingen moeten liggen. In de directe sfeer komt vooral een kritische heroverweging van allerlei aftrekposten in aanmerking. Daarbij zal het wisselend kunnen gaan om afschaffing of beperking, of omzetting van aftrekposten in „tax credits”. Per aftrekpost zullen de inkomenseffecten terdege moeten worden getoetst. In de sfeer van de indirecte belastingen zal een grotere selectiviteit moeten worden nagestreefd, gekoppeld aan de aard van de consumptieve bestedingen. We miskennen niet dat daaraan uitvoeringstechnisch nogal wat kan vastzitten. Aan de nota die het kabinet na veel aandrang op dit gebied heeft toegezegd kennen we voor het nader vaststellen van wenselijk- en mogelijkheden grote waarde toe. Per produktgroep kunnen deze uiteenlopen. Daarnaast moeten voor het bedrijfsleven beperkingen op de aftrekbaarheid van sommige categorieën worden aangebracht. Sommige achterhaalde vrijstellingen zullen moeten worden opgeheven of moeten worden beperkt (b.v. die voor spaarbanken en verzekeringsmaatschappijen).

De ruimte voor belastingverlaging is gering en slechts aan-

wezig waar het duidelijke knelpunten betreft. Vermindering van de druk over de hele linie zou ook niet passen in wat de economische situatie thans vraagt: herstel van productie en werkgelegenheid op duurzame wijze in plaats van ongerichte vergroting van de consumptie. Belastingverlichting zou naar ons oordeel ook niet noemenswaard effectief zijn voor de bestrijding van het officieuze circuit. Daartoe moet de reparatiewetgeving krachtig worden voortgezet en moet in andere opzichten de wetgeving worden vernieuwd (b.v. ketenaansprakelijkheid aannemers, bestrijding BV-constructies, factuerverlichtingen, bewijslastregelingen e.d.). Dat kan ook extra inkomsten opleveren, zonder dat het overigens goed is je op voorhand rijk te rekenen met wat je via deze weg nog niet binnen hebt. Daarom zijn bedragen in deze sfeer in *Weerwerk* beperkt gehouden. Veel beperkter dan b.v. de VVD doet, terwijl wij juist ingrijpender maatregelen willen nemen.

Wat betreft het *financieringstekort* staan we een structurele verlaging voor met ongeveer 2 à 3% in 1985. Daarbij is afgezien van versturende conjuncturele invloeden. En daarbij is ook niet een exact tijdspad aangegeven. Het zou ook irreal zijn voorbij te gaan aan de nu bestaande extra conjuncturele inzinking die het tekort omhoog stuwt. De vermindering die de PvdA voorstelt mag daarom niet zonder meer gekoppeld worden aan het zeer hoge niveau dat in 1981 zonder nader beleid bereikt lijkt te worden. Bovendien lijkt de verdubbeling van het tekort in de sfeer van de lagere overheid ten dele van tijdelijke aard en maakt een aantal *Weerwerk*-maatregelen vermindering ervan mogelijk.

De PvdA is voorstander van de invoering van beleggingsvoorschriften. Deze dienen erop gericht te zijn de aanwending van beschikbare kapitaalmiddelen van institutionele beleggers in het binnenland globaal te richten overeenkomstig maatschappelijke behoeften op basis van een gegarandeerd rendement. Ze dienen tevens, behoudens uitzonderingen op basis van een daartoe verstrekte vergunning, een einde te maken aan beleggingen in het buitenland. Thans bestaat een dergelijk verbod reeds voor het ABP. De huidige wettelijke mogelijkheden zijn onvoldoende. Onder meer is een wijziging nodig van de Beleggingswet, terwijl reeds een eerste stap kan worden gezet door wijziging van de richtlijnen die bij AMvB aan de Beleggingsgraad zijn verstrekt.

Het huidige *overheidsapparaat* is niet opgewassen tegen de taak die vooral nu, in een tijd van economische neergang, moet worden verricht. Fnuikend is het gegeven dat de overheid niet meer in staat is te komen tot een politieke belangenafweging. De oorzaak hiervan is de fragmentarisering van de overheid. Deze kenmerkt zich o.a. door een drang naar zelfstandigheid van ambtelijke eenheden, een ongebreidelde onderlinge concurrentiestrijd tussen afdelingen en een nauwe verstrengeling van belangen van ambtelijke diensten en maatschappelijke organisaties. De overheid kan hierdoor moeilijk functioneren als een integrerend bolwerk tegenover de maatschappelijke belangenstrijd. Het vrije spel der maatschappelijke krachten in de strijd binnen het overheidsapparaat zelf tussen ambtelijke afdelingen is een sta-in-de-weg geworden voor de oplossing van maatschappelijke vraagstukken. Een oplossing voor dit vraagstuk zou kunnen zijn om in de komende kabinetsperiode een begin te maken met de uitvoering van de aanbevelingen van de Commissie-Vonhoff. Voorop dient hierbij te staan dat de positie van de ministerraad als sturend orgaan wordt versterkt. Dat kan indien de ministers op grond van een afgesproken beleidsprogram als team gaan optreden met een collectiever verantwoordelijkheid in plaats van als individuele voorvechters van louter departementale belangen.

Aangegeven is reeds dat een veel groter deel van de opbrengst van de nationale *gas- en oliewinning* naar de overheid dient te gaan. Dat geldt zowel voor het Slochterenveld als voor de kleine velden, waar een wirwar aan regelingen bestaat. De opbrengst dient via het gerichte beleid en via directe overheidsinvesteringen aan de Nederlandse economie ten goede te komen. De PvdA is er voorstander van voor hetzelfde doel over te gaan tot een tijdelijke extra binnenlandse gasafzet. Daardoor kan de energie-invoer worden beperkt, maar, wat belangrijker is, tevens kunnen middelen worden vrijgemaakt die ons beter in staat stellen in de jaren tachtig het

hoofd boven water te houden. Vergroting van ons economische potentieel is gewenst omdat vermoedelijk aan het einde van deze decade de opbrengst van onze energie-uitvoer terug begint te lopen — of in elk geval niet langer sterk zal toenemen — en door andere export zal moeten worden vervangen. Wanneer de extra opbrengst bovendien gebruikt wordt voor de financiering van energiebesparingsinvesteringen en vermindering van het energie-intensieve karakter van onze economie behoeft in de toekomst minder energie ingevoerd te worden dan anders het geval zou zijn. Een dergelijke aanwending is derhalve een toekomstinvestering. Vergroting van de gasafzet moet overigens ook worden gezien in het licht van een ondanks het jaarlijkse verbruik niet afgenomen voorraad (t.g.v. regelmatige nieuwe vondsten) en van een in de afgelopen jaren reeds sterk teruglopende afzet. Slechts een deel van die afzetting behoeft tijdelijk ongedaan te worden gemaakt.

Monetaire politiek

Het centraal stellen van inflatiebestrijding met voorbijgaan aan de effecten op de werkgelegenheid is geen goed economisch beleid. De prijs wordt dan te hoog. Andere negatieve effecten dan die welke voortvloeien uit een wat grotere prijsstijging per jaar gaan dan overheersen. Bovendien behoort het anti-inflatiebeleid juist mede het werkgelegenheidsbelang te dienen en dat kan alleen wanneer het totale beleid redelijk evenwichtig is.

Het aantal vrijheidsgraden voor De Nederlandsche Bank en de minister van Financiën op monetair gebied is vanwege de sterke internationale invloeden beperkt. Zo laat de noodzaak van kapitaalvoer niet toe dat de koers van de gulden al te zeer onder druk zou komen te staan. Maar de marges die er zijn behoren wel zo goed mogelijk te worden benut. Dat is in het verleden niet altijd het geval geweest. Een aantal jaren achtereen heeft zich een sterke appreciatie van de gulden voorgedaan die het effect van de loonmatiging op onze exportpositie deels teniet deed. Dat dient voor de komende jaren te worden vermeden. Er moet immers aan getwijfeld worden of het wisselkoersbeleid een neutraal effect op de economische grootheden heeft gehad.

Daarbij doet zich b.v. de vraag voor of een tijdelijk betalingsbalanstekort, los van de oorzaken van het ontstaan ervan, behoort door te werken in de binnenlandse liquiditeitsverhoudingen en behoort uit te monden in een dalende liquiditeitsquote zoals in 1980 het geval was. In mate dat aanpassingen in de Nederlandse economie gewenst zijn is het geen wet van Meden en Perzen dat die aanpassingen via het monetair beleid als het ware geforceerd behoren te worden. Dat

beleid werkt immers zeer globaal en treft ook waardevolle economische activiteiten die niet negatief beïnvloed zouden mogen worden.

De mogelijkheid monetair niet restrictief te werk te gaan kan alleen via „trial and error” worden afgetast. Het doel moet zijn zo weinig mogelijk restrictief te zijn. Aangezien de PvdA zich nogal eens kritisch over het bankbeleid heeft uitgelaten gebiedt de eerlijkheid te zeggen dat in 1980 in stilte stelling een versoepeling is doorgevoerd.

Uiteraard ziet ook de PvdA hoe de economische activiteit wordt beperkt door de hoge rentestand. Deze wordt naar ons oordeel vooral door internationale factoren veroorzaakt. De stelling dat met name het grote financieringstekort daarvoor verantwoordelijk zou zijn, is bepaald overdreven. Dat tekort kan in ieder geval bij een economische inzinking hoger uitvallen omdat dan vanuit andere sectoren een geringer beroep op de kapitaalmarkt wordt gedaan. Het tekort zal in situaties van economische inzinking ook hoger uitvallen omdat de lasten van het grotere aantal werkloosheidsuitkeringen en van anti-cyclische activiteiten (zoals in de bouwnijverheid) voor rekening van de gemeenschap komen. Het tekort moet vanwege de wenselijkheid daarvan zelfs hoger uitvallen.

Dat wil niet zeggen dat er geen bovengrenzen zijn. Ook niet dat het tekort in Nederland niet tot een historisch hoog niveau is opgelopen (overigens is dat in veel meer landen het geval zoals blijkt wanneer dezelfde maatstaf voor het meten van dat tekort wordt gebruikt). Maar een eenzijdig bezuinigingsbeleid zal geen duurzame vermindering weten te bewerkstelligen en pakt de oorzaken van de verslechtering niet aan. En een vermindering van het tekort heeft vermoedelijk slechts een beperkte, niet precies te kwantificeren invloed op het renteniveau. Wat betreft de monetair-financiële financiering kan worden gezegd dat deze in het algemeen binnen een toelaatbare omvang is gebleven. Zeker wanneer daarbij het probleem wordt betrokken van de zogenaamde omgekeerde rentestructuur, die er enige tijd toe leidde dat kapitaalmiddelen in geldmarktmiddelen werden omgezet. Het is bepaald niet zo dat dogmatisch zou moeten worden gesteld dat elke monetair-financiële financiering uit den boze zou zijn. Of dat het bankwezen het alleenrecht op geldcreatie zou moeten hebben.

Wat betreft het financiële en monetair beleid in zijn algemeenheid geldt naar ons oordeel dat het beleid in de reële sfeer er niet door mag worden doorkruist en dat wat toelaatbaar en verantwoord is in hoge mate mede wordt bepaald door de aard van het beleid in die reële sfeer. Er kunnen meer risico's worden genomen naarmate het overheidsbeleid des te duidelijker ook zelf gericht is op investeringsstimulering.

J. M. den Uyl
J. C. Kombrink